

SVENSK HEMSLÖJD

1992

Anna Wettergren-Behm

Svensk Hemslojds första mönsterriterska

Anna Wettergren-Behm är ganska okänd även för dem som sysslar med det svenska konsthantverkets historia omkring sekelskiftet och under början av 1900-talet. Hon var född 1877 och dog 1938 endast 60 år gammal. 1902 blev hon Föreningen för Svensk Hemslojds första mönsterriterska. Anställningen där varade bara i två år, men intresset för hemslojden behöll hon resten av livet, och det tog sig uttryck på olika sätt. Hemslojden såg hon som ett organ för tidens strävanden mot ett estetiskt högtstående och på svensk handslöjd byggt framtida konsthantverk. Under de sista åren tecknade hon även damastmönster för industrin.

För den som kom i kontakt med Anna W-B tedde hon sig som en intagande person med ett livligt intellekt och ett par stora fascinerande ögon, som bland annat fängslade Lilli Zickerman, Svensk Hemslojds grundare. Hon var mäktigt stor och hållfast vänskap. Hennes levnadsöde är även fascinerande och typiskt för sin tid.

Porträtt av Anna Wettergren-Behm 1910

Föräldrar och syskon

Anna Wettergren föddes i en läkarfamilj i Arboga. Familjen bebodde en stor gårdsanläggning, där faderns botaniska intresse tog sig uttryck i en förnämlig trädgård med många sällsynta växter. Som mönsterriterska använde Anna W-B ofta blommotiv, mer eller mindre stiliserade beroende tekniken i fråga. Sådana motiv hade även hennes syster Ingeborg, som blev en känd konstnär i broderi.

Det berättas att mormodern hade konstnärliga anlag, vilka torde ha gått i arv till de båda dotterdöttrarna och deras bror Erik, som med tiden blev bl a överintendent vid Nationalmuseum och ordförande i Svenska Slöjdföreningen.

Tekniska Skolan och Adlerborgska hemmet

Den konstnärliga talang som Anna W hade och de förutsättningar som fanns i föräldrahemmet gjorde det naturligt att hon kom att genomgå Tekniska skolan (nuvarande Konstfack) i Stockholm – detta i likhet med tidens stora textilkonstnärer, bl a Märta Måås Fjetterström. Hon var endast 18 år, då hon 1895 började sin utbildning, som varade i sex år.

Under Stockholmsvistelsen var hon inackorderad hos en änkefru Hedvig Adelborg, som hade flera döttrar. Tre av dem skulle komma att göra betydelsefulla insatser på olika kulturella områden.

Den äldsta, Maria blev en framgångsrik textilkonstnär, en tid verksam hos Selma Giöbel och därefter vid Handarbetets Vänner. System Gertrud var anställd först som sekreterare vid Fredrika Bremerförbundets byrå för att senare bli dess föreståndare. Hon blev en stridbar förkämpe för kvinnornas politiska rösträtt men också grundare av landets första lanthushållsskola, belägen i Rimforsa i Östergötland. Både Maria och Gertrud slutade sina stockholmsanställningar, då de flyttade till Gagnef i Dalarna. Föregångare där var deras yngsta syster Ottilia, vars levnadsöde beskrivits av Anne Marie Rådström i boken Fröken Ottil.

Ottilia Adelborg

Ottilia var den av systrarna som fick den gedignaste utbildningen. Först genomgick hon Tekniska skolan, därefter Konstakademien från 1878 till 1882. Större delen av sin konstnärliga verksamhet ägnade hon illustrering av barnböcker. Hon var helt enkelt en pionjär på detta område. Att hon inte framträdde i större sammanhang, på utställningar o s v berodde delvis på att hon till dess hon var 47 år verkade som hemmadotter och vårdare av modern så länge denna levde.

Vid sidan av rent konstnärliga ambitioner hade Ottilia intresse för handslöjd. Hennes farmor var engelska, och redan som ung fängslades hon av den engelska konstfilosofen J. Ruskins läror, som bl a gick ut på att motarbeta den förflackning av konstnärlig form och hantverk, som var biverkningar av den industriella revolutionen. Ottilia kom även att följa William Morris och hans sympatisörers arbete i Art & Craft-rörelsen. De engelska pionjärens idéer blev vägledande för Ottilia i hennes framtida verksamhet. Då Svensk Hemslojd grundades 1899 var Ottilia medarbetare till Lilli Zickerman, och hon blev sedan medlem av styrelsen.

Under hemmaåren i Stockholm brukade Ottilia ofta besöka Nordiska museet och Skansen för studier. Hon fängslades därvid av dessa institutioners skapare Artur Hazelius budskap om den traditionella slöjdens kulturella betydelse. Genom Ottilia Adelborgs inflytande kom såväl de internationella som de nationella konsthantverksidéerna att forma Anna Wettergrens livsprogram.

Anna var 22 år yngre än Ottilia. Mellan dem uppstod en djup vänskap, dels ett konstnärligt ledare-lärjunge-förhållande, dels på det personliga planet ett mor-dotter-samband. Ottilia fick i gengäld av Anna, som hon kallade "mitt lilla solsken" en ljusare livssyn än vad hennes hemmasituation ingav. Annas ungdomliga optimism kom att behövas i framtiden. (En samling av brev mellan OA och A W-B finns i Waldenströmska släktarkivet i Riksarkivet.) Boendet i det Adlerborgska hemmet varade i åtta år och avbröts då Anna W gifte sig och flyttade från staden. Den nära kontakten avbröts, men vänskapen fortsatte livet ut. Med henne företog Ottilia bl a en studieresa till Holland.

"Jerusalem", vävnad i dukagångsteknik uppsatt i Selma Lagerlöfs hem i Falun. Komponerad liksom följande kompositioner i bild av Anna Wettergren. Foto Birger Nordensten, Falun

Svensk Hemslöjd

Före giftermålet var Anna W anställd vid Svensk Hemslöjd, dit hon kom genom förmedling av Otilia A. Under sin anställningstid var Anna medhjälpare till Lilli Zickerman vid dennas stora inventering av hemslöjd i olika delar av landet. Det var en erfarenhet som kom henne väl till pass, då hon deltog i en stor hemslöjdsinventering i Värmland på 1920-talet.

I Svensk Hemslöjd var hennes uppgift att enligt föreningens program föra allmogens traditionella slöjdkonst i nya banor, att omskapa den för nya hem och moderna människor. Hennes första stora arbete var "Jerusalem", en svit av bonader, vävda i blå och vit dukagång. Det bekostades genom en insamling av svenska kvinnor och överlämnades till Selma Lagerlöf på hennes 45-årsdag. (Vävnaderna finns nu i Dalarnas museum i Falun.)

En komposition av en julbonad för Svensk Hemslöjd fortsätter ännu att säljas. Den är den första av en serie årsbonader som Margareta Harström fortsatt med. Bonaden heter "Julotta" och framställer en vinterbild med släde och brinnande bloss. Den skall sys i korssöm och bär årtal 1912. Av signeringen AWB och årtal att döma är den komponerad efter Anna W:s giftermål.

Gagnef

Liksom Arthur Hazelius och hans medarbetare blev Otilia Adelborg särskilt intresserad av Dalarna och dess traditionsrika

kultur. I Gagnef, där hon kom att bosätta sig efter moderns död, skapade hon tillsammans med sina systrar en konstnärskoloni. Där grundade hon även en knyppelskola, som speciellt var ämnad för barn och unga flickor i trakten. Knypplingen lärdes ut enligt traditionell dalametod med en lärare från en utbildning i Mockfjärd, grundad av Föreningen Handarbetets Vänner. Att åter uppväcka och vidarebefordra folklig teknisk kunskap var ett led i det handlingsprogram som denna förening arbetade efter. Det var ett program som Otilia A stod för.

Till Gagnef kom ofta Anna W-B på besök, även sedan hon gift sig. Över huvud taget älskade hon Dalarna som natur- och kulturlandskap. Redan i Turistföreningens årsbok 1905 finns en artikel om Gagnef av henne. Där skriver hon lyriskt om naturen men även om de textila skatter som gömmer sig i hemmen, fastän många lagts i kistor och inte längre används. Främst gäller det åkläden, "hattar" (linnehuvor) med knypplade spetsar och de hemvävda banden. Hon tänker sig att naturen, älven och bergen utvecklat ett konstnärligt sinne hos folket. Hon menar också att nya dalablomster skulle kunna växa fram ur "skogarnas blå". Artikeln kan sägas uttrycka mycket av den förenade natur- och nationalromantik som bar upp den tidiga hemslöjdsrörelsen under dess framväxt.

Hem och hemslöjdsintresse

År 1904 gifte sig Anna W 26 år gammal med agronomen Carl Behm i Rättviks kyrka. De bosatte sig därefter i Åmot i norra Gästrikland, dit de fotvandrade med näverkont på ryggen. Att hon skulle följa sin make och avstå från en lovande konstnärsvärdskap var en självklarhet den tiden.

I Åmot föddes sönerna Lars och Jan samt dottern Catharina. Otilia Adelborg blev gudmor till alla tre. Den äldste sonens porträtt framställde Anna på en julbonad i gobelängteknik. Han är avbildad tillsammans med en ljusstake, en rad med julbockar och i bakgrunden de närbelägna bergen med en stjärna ovanför. Bonaden skänktes som en julgåva till föräldrarna i Arboga.

Hemmet i Åmot utformades mer och mer efter Annas intentioner. Hon ritade inte bara textilier utan även möbler. En del av dessa var gjorda av obehandlad ljus björk, bla matsalsmöbelen.

"Julbonad med Lars" vävd i baute-lisse-vävstol av Handarbetets vänner 1906. Foto Anton Svedberg, Stockholm

landskapsdelens. Hon gör därvid jämförelser mellan Dalarnas textilier. I likhet med Lilli Zickerman lägger hon speciellt märke till de olika färgskalor som fanns i skilda bygder och som hon ansåg bero på människornas färgval, men även på de varierande växtfärger som naturen erbjuder. I de kargare och mera traditions-

Vaggan målade hon. I fråga om både textilier och snickeri fick andra i regel utföra hennes modeller och ritningar, fastän hon någon gång kunde brodera en blomma på en klänning eller snida någon mindre sak. Ett handarbete som hon även ägnade sig åt var stickning. Hon ledde också stickkurser för flickor vars föräldrar var anställda vid Åmots bruk, där hennes man var verksam.

I Åmot anlade Anna W-B sin första trädgård. Blommor smyckade både hennes hem och hennes mönstring. Att skapa ett estetiskt tilltalande men också funktionellt hem såg hon som en viktig uppgift. Det var program som framkom också i de ledande socialetestetiska skrifterna, såsom Ellen Keys Skönhet för alla och avspeglades i Carl Larssons böcker från hemmet i Sundborn. Systrarna Adelsborgs hem i Gagnef var säkerligen inrett efter sådana idéer, eftersom Ottilia var kamrat med både Karin Bergöö, senare gift med Carl Larsson, och Anders Zorn, vars hem med Emma Lamm i Mora blev ett kulturcentrum, och mellan personerna i dessa hem rådde under åren en livlig kontakt.

I Åmot lärde Anna närmare känna hemslöjdspionjären Stina Rodenstam, bosatt i Hudiksvall. I samband med en utställning där författade Anna en beskrivning av Hälsinglands textila traditioner, närmare bestämt de norra

"Julotta", korssömsbroderi för Svensk Hemslöjd 1912. Foto Anton Svedberg. A W B komponerade under åren ett stort antal korssömsbroderier.

bundna områdena har man inte haft tillgång till köpta färgämnen, varför färgerna där blivit dunkla, "manliga" och den naturfärgade ullens, dvs svart, grått och vitt, kompletterade med grönt och något gult och rött. Detta gäller norra Hälsingland i dess helhet. Ett undantag utgör Delsbo socken med dess korssöm i rött och den fria sk Delsbosömmen likaså i rött.

Dalahemmet

Efter några år flyttade familjen till Dalarna, där maken fått anställning vid Stora Kopparbergs Bergslags AB. De bosatte sig på gården Stråtenbo några mil från Falun i Aspeboda socken. Det blev hennes hem åren 1910–1914. Jordbruket som hörde till gården fordrade av Anna organisatoriska och sociala insatser, då husfadern ofta var på resor borta från hemmet.

Under tiden på Stråtenbo komponerade Anna W-B förutom till hemmet textilier till andra, bl a den ovannämnda bonaden för Svensk Hemslöjd. För övrigt ritade hon möbler till de nya hem som släktens medlemmar grundade.

Under dalaåren kom Anna W-B i kontakt med en mängd kulturpersonligheter som intresserade sig för hemslöjd. Bland dem märks Emma Zorn, som med välvilja och penningmedel stödde hemslöjden, bl a med inköp till sitt hem. Hon var också en understödjare av verksamheten i Gagnef. Anna blev hennes vän. Gerda Boëthius, som knöts till Zorngården, gjorde ju senare även stora insatser inom hemslöjdsrörelsen.

En betydelsefull verksamhet skedde också i Dala-Floda, där ingenjör Lennart Wälstedt och hans hustru Mary började ett framgångsrikt avelsarbete med den gamla svenska fårrasen, som var i utdöende. Detta inspirerade sedermera Carl Behm till att planera och genomföra en liknande verksamhet. Denna ull var särskilt lämpad till ryagarner, och Anna kom att använda dessa i ryamattor som hon komponerade.

År 1914 insjuknade Anna W-B i tuberkulos och vistades en tid på Romanäs sanatorium. Där träffade hon Hedvig Waldenström, som var gift med chefen för Grängesbergsbolaget, och de blev trogna vänner för livet. Hedvig kom att med intresse följa henne, inte minst på hennes väg som konstnär. Bl a skedde kontakten brevledes. Över huvud taget var Anna en flitig brevskriverska som riktade sitt intresse till sina släktingar och vänner.

Att Anna W-B ägnade sig inte bara åt hemslöjdsalster i vanlig mening utan även åt arkitektur framgår av ett föredrag som hon höll vid en sk hembyggnadskurs 1915 vid Mora folkhögskola, en institution som i hög grad intresserade Emma och Anders Zorn. Föredraget hade titeln "Några synpunkter vid byggande av hus och hem." Hon propagerade där för en stor och sund, dvs luftig, bostad. Då man byggde nytt skulle huset göras så att boendeytan kunde utvidgas allteftersom familjen växte. Den luftväxling som fanns i de gamla hemmen med öppen spis hade stoppats genom införandet av järnspis och tätningen av fönster och väggar, vilken hon ansåg förkastlig. Hon uppmanade vidare unga människor att då de planerade sina nya hus låta den blivande husmodern vara med. Det bör kanske tilläggas att hon själv inte behövde utföra det rent praktiska hushållsarbetet utan hade tillgång till tjänstefolk.

Julgransmatta, där pepparkaksformar av A W B efterbildats som broderi för Svensk Hemslöjd julen 1992. Foto Anton Svedberg.

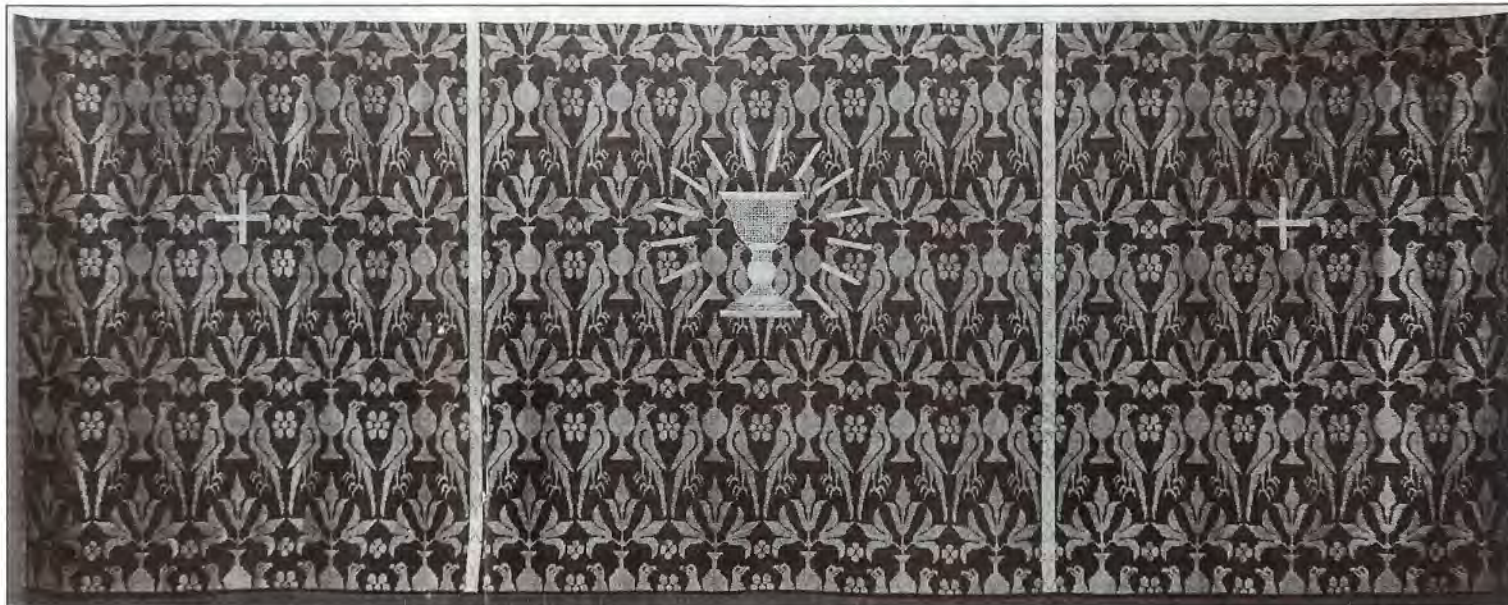
Hennes idéer att såväl huset som möblerna skulle vara utförda av svenskt virke och i ren, svensk stil återfinns i många av tidens reformarkitekters program.

Mönster för hemslöjd och konsthantverk

Efter sitt tillfrisknande kom Anna W-B att bosätta sig i Värmland, där hennes man fått anställning vid Uddeholmsbolaget för att ha överinseende över dess arrendegårdar. De bodde då på gården Sjögränd vid Rådasjön. Den blev ett nytt hem att skapa, där hon kunde förverkliga sina idéer om bostad och trädgård.

Allteftersom åren gick och barnen växte upp, fick hon mer och mer tid till en konstnärlig verksamhet och att odla sitt hemslöjdsintresse. Verksamheten var huvudsakligen bunden till Värmlands hemslöjd. Det bör tilläggas att, förutom mönster till textilier och möbler, ägnade hon sin konstnärliga talang till många andra sorters alster. Hon har under årens lopp tillverkat vackra bokband,

"Fåglarna", antependium vävt i damast av C G Widlund, Tranjerdstorp. Kompositionen utförd efter en gammal vävnaad i S:a Råda kyrka. Det har vävts i olika liturgiska färger. Föreningen Värmlands hemslöjds arkiv.

diplom, gratulations- och högtidstavlor, exlibris, monogram och pepparkaksmått. Det finns även i familjens ägo akvareller av hennes hand.

En särskild inspiration fick Anna W-B av den samling av gamla hemslöjdsalster, representerande både mjuk och hård slöjd, som hopbragtes 1922 till en stor utställning i landshövdingensresidenset i Karlstad. I den inventering som föregick utställningen hade hon deltagit med stor entusiasm. Ändå förvånade det henne att resultatet blev så omfattande och mångfasetterat. Man hade inte tidigare insett att värmländsk slöjd hade en så rik tradition att bygga vidare på. Två grenar av textilkonst kom Anna W-B att särskilt ägna sig åt. Det var dels kyrklig skrud för både kyrkorummet och prästen, dels damastvävar, mattor och möbelyger för profant bruk.

Vid denna tid fanns på många håll ett intresse för att förnya och utöka kyrkornas textiltförråd. Många kyrkor i Värmland men även Gagnefs kyrka i Dalarna och Vårdinge i Sörmland kom att äga textilier av Anna W-B. Bland dem märks särskilt antependiet till Östra Fågelviks kyrka. Mönstret på det illustrerar orden i Davidspsalmen 42: "Såsom hjorten trängtar till vattubäckar, så längtar min själ efter Dig, o Gud." I mittens synes Den heliga källan, varifrån utgår fyra bäckar som bildar ett kors.

I någon socken hade Anna W-B exempelvis tillfälle att skapa kyrkans hela textila interiör, så att de olika delarna, kormattan, antependiet, läktarbarriärens bonad och mässhakarna mm harmonierade i färg och mönster. Allt var bekostat av sockenmedlemmarna och delvis utfört av det kvinnliga kyrkfolket.

Vid inventering i kyrkorna hade det kommit fram äldre textiler, av vilken en del var flera hundra år gamla och inte mera i ursprungligt skick. Någon tjänade tex som foder i en mässhake. Sådana kunde inspirera till nya kompositioner. Komplicerade äldre tekniker med dubbelt, tvåfärgat inslagssystem "översattes" i damast.

Värmlands hemslöjd var den organisation som lät väva upp Annas mönsterteckningar. De flesta av hennes damastmönster för handvävning utfördes av godsägare Carl G Widlund på Trangårds-
torp utanför Karlstad. Det första dukmönstret hette "Glädjens blomster", ett annat "Värmlands hästar". Han vävde även andra damastyger, bla tyg till ett antependium som inspirerats av ett medeltida mönster från Södra Råda kyrka.

Ett speciellt intresse ägnade Anna W-B åt material och färgval för de mattor som hon komponerade. Hon bestämde även garnernas grovlek och nockornas täthet. Beträffande garnerna använ-

de hon gärna ull från gården Risäter, vars fårhållning tillkommit på makens initiativ. Eftersom hon också föredrog handspunnet garn, uppsökte hon spinnerskor som hon hört talas om för att beställa spinnarbete av dem. – Också möbiltyger komponerade hon, en del med figurala mönster.

Under senare år tecknade Anna W-B även mönster för maskinvävda duktyger i damast för Almedahl-Dalsjöfors fabriker. Bland annat gjorde hon mönster till en stor duk till Stockholmsutställningen 1930. I bården framställs bla Stockholms slott och svanar på vattnet. I mitten synes fyra bilder av stadshuset. Stilsederade blommor och "tre kronor" fyller ut ytan. Andra duktyg för Almedahl har namnen "Gustavianskt", "Högtidsrutan" och "Trädgårdsgångar".

I norra Värmland fanns en lanthushållsskola, Nygård i Ekshärad nära Anna W-B:s vistelseort. För dess unga elever hyste hon till sin död en stor omsorg och ville gärna till dem förmedla sina tankar om den goda hemslöjden som kan försköna livet. Det framgår också av artiklar i ett par omgångar av Husmoderns kalender. Hon upphörde nämligen inte med sina föredrag och skrivelser trots ökande mönsteruppdrag. Hon propagerade där för begränsning i fråga om bohag och prydnadssaker, för rena ytor och stor tillgång på frisk luft. Hon menade att ett vackert hem kan få familjemedlemmarna att trivas där och med varandra.

Med hemslöjd i hjärta och sinne

Anna W-B:s omsorg gällde inte bara de enskilda hemslöjdsföreningarna utan även hemslöjdsrörelsen i stort. Det framgår bla av ett föredrag som hon höll vid Svenska Hemslöjdsföreningarnas riksförbunds årsmöte 1924. Det var då 25 år sedan Föreningen för Svensk Hemslöjd bildades. Föredraget blev sedan tryckt i såväl föreningens skriftserie som i Svenska Slöjdföreningens tidskrift, redigerad av Gregor Paulsson, en av tidens främsta konstpedagoger. Med en entusiasm som hon faktiskt inte var ensam om under pionjärperioden såg hon på hemslöjden som något stort, värt att offra ett livs arbete åt. Hon konstaterar att det är endast den personliga kraften som kan föra ett företag till seger, en kraft som måste förnyas genom att unga människor efter hand träder till.

Dessa unga krafter bör vara kunniga både estetiskt och tekniskt,

"Fågel på kvist", damastduk, vars mönster är komponerat efter en gammal förebild. Vävd i vävateljén i Lilla Växnäs herrgård. Föreningen Värmlands hemslöjds arkiv.

ha vetskap om såväl traditioner som framtidsmöjligheter samt vara insatta i både teoretisk, ekonomisk planering och i praktiska göromål. Hon tänkte sig en skola i riksföreningens regi, gärna i samarbete med Nordiska museet. Kanske kan man säga att Handarbetets Vänners högre utbildning och Sätergläntans kurser nu förverkligar några av hennes visioner i detta avseende.

De "ledstjärnor" som enligt henne bör följas inom hemslöjdspedagogiken är upprätthållande av hög materialnivå, bevarande av de gamla teknikerna, vård av ortstraditioner samt känsla för det

konstnärligt äkta. Därtill bör komma inlärning av ekonomi och organisation.

Hon menar vidare att slöjden har ett moraliskt inflytande på dem som ägnar sig åt handaslöjd. Den skapande människans sinnesjämvikt återspeglar sig i linjernas och färgernas harmoni. Säkert är att hon själv ter sig beundransvärd både som konstnär och hemslöjdsentusiast och som personlighet.

Gertrud Grenander Nyberg

Ovanstående framställning är huvudsakligen byggd på Catharina Jonsons (A WB:s dotter) berättelser och arkivmaterial.